

LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN GIÁO DỤC - DẠY HỌC CỦA L. N. TOLSTOI

TRẦN THANH BÌNH (*)

TÓM TẮT

Không chỉ là một nhà văn vĩ đại, L. N. Tolstoi còn là một nhà giáo dục xuất sắc. Ông đã xây dựng nên một học thuyết giáo dục độc đáo và có nhiều đóng góp vào sự phát triển của nền giáo dục Nga đương thời. Bài viết này bước đầu giới thiệu và phân tích một số vấn đề lý luận và thực tiễn trong học thuyết giáo dục của ông.

Từ khoá: học thuyết giáo dục, cải tạo xã hội, tư tưởng giáo dục Nga, giáo dục miễn phí.

ABSTRACT

Not only a great writer, L. N. Tolstoy was also an outstanding educator. He has built up a unique educational theory and has contributed to the development of education in contemporary Russia. This article initially introduced and analyzed a number of theoretical and practical issues in his educational theory.

Keywords: educational theory, social reforms, educational thought Russia, free education.

1. Sau thất bại của chiến tranh Krym (1853 - 1856), nước Nga quân chủ thật sự sa vào cuộc khủng hoảng toàn diện và sâu sắc. Chính quyền chuyên chế Nga hoàng, với tất cả những bất lực và thối nát của mình, đã không thể tiếp tục thống trị đất nước theo kiểu cũ; còn quần chúng nông dân Nga, những người mà “chế độ nông nô, sự chuyên quyền và cưỡng bức của bọn quan lại, sự giả nhân giả nghĩa của Giáo hội, sự dối trá và lừa bịp trong bao thế kỷ, đã chồng chất uất hận và căm thù lên thành núi” (V.I. Lênin, 1977, tr. 205) cũng không thể tiếp tục cam phận cúi đầu. “Cái biến cả nhân dân chuyển động đến tận đáy” (Lênin) đã khiến cho cả nước Nga lúc bấy giờ căng thẳng như một kho thuốc súng khổng lồ đang chờ dịp bùng nổ.

Trong bối cảnh xã hội phức tạp và đầy biến động như thế, vấn đề cải thiện nông thôn và đời sống nông dân đã trở thành vấn

đề quan trọng hàng đầu thu hút sự quan tâm của toàn thể giới trí thức tiến bộ Nga thời bấy giờ. Không đồng tình với quan điểm của cả phái Cách mạng dân chủ (Belinski, Chernyshevski, Nekrasov, Dobroliubov, Santykov - Shedrin v.v.) và phái Tự do (Turghenev, Goncharov, Ostrovski v.v...) xung quanh vấn đề cải thiện nông thôn và bảo vệ quyền lợi của người nông dân, L.Tolstoi cho rằng lối thoát duy nhất đưa nông dân ra khỏi con đường nghèo nàn, lạc hậu, tăm tối chính là giáo dục. “Trong giai đoạn hiện nay, - Tolstoi viết - đối với chúng ta thì giáo dục phổ thông chính là hoạt động nhận thức hợp pháp duy nhất để đem lại hạnh phúc to lớn nhất cho mọi người” (Toàn tập, t.8, tr. 405). Trong truyện ngắn đầu tay mang tính chất tự truyện - truyện ngắn *Buổi sáng của một trang chủ* - Tolstoi cũng đề cho công tước Nekhliudov nói lên ý nguyện và quyết tâm khai sáng dân trí của mình: “Tác động tới lớp người chưa bị hư hỏng, chất

(*) Tiến sĩ, Nhà xuất bản Giáo dục Gia Định.

phác, miễn tiếp trong nhân dân, giải thoát họ khỏi nghèo nàn, đưa lại no ấm, truyền thụ cho họ nền giáo dục mà ta đã may mắn được thừa hưởng, sửa chữa những thói xấu của họ do dốt nát và mê tín đẻ ra, phát triển đạo lý cho họ, khiến họ yêu điều thiện... thật là một tương lai rạng rỡ, hạnh phúc xiết bao”⁽¹⁾. Với quan niệm đó, mặc dù đang tỏa sáng trên văn đàn Nga, Tolstoi vẫn quyết định tạm gác lại mọi dự định sáng tác văn học để tập trung toàn bộ tinh thần và sức lực vào việc mở trường dạy học cho con em nông dân.

2. Thật ra, ngay từ năm 1849, khi bỏ dở chương trình đại học và trở về Iasnaia Poliana quản lý trang trại của mình, Tolstoi đã thử mở trường dành riêng cho con em nông dân trong vùng. Tuy nhiên, vào thời điểm đó, ông không đặt cho mình nhiệm vụ xây dựng một học thuyết giáo dục hoàn chỉnh; và việc mở trường đối với ông chẳng qua chỉ là một hành động hướng thiện nhằm thể hiện mình như một ông chủ tốt mà thôi.

Sau này, khi xem giáo dục là một phương tiện đấu tranh cải tạo xã hội, Tolstoi không chỉ một lần nữa quan tâm đến lĩnh vực này mà hơn thế, ông còn cố gắng nghiên cứu, xây dựng một hệ thống lý luận sư phạm hoàn chỉnh để giáo dục trẻ em nông thôn.

Không hài lòng với hệ thống giáo dục đương thời ở Nga, năm 1860, Tolstoi đi thăm một loạt các nước Đức, Pháp, Ý, Anh và Bỉ để nghiên cứu cụ thể cách thức tổ chức trường học và các phương pháp, kinh nghiệm dạy học ở những nước này. Tại đây, ông nghiêm túc tìm hiểu các tài liệu sư phạm, trao đổi học thuật với những nhà giáo dục học xuất sắc nhất của Tây Âu, tham quan và dự khá nhiều giờ của nhiều trường đại học, trung học và tiểu học; đồng thời tìm mua một khối lượng lớn các tài liệu hướng dẫn giảng dạy, các dụng cụ thí nghiệm vật lý, hóa học cùng nhiều đồ dùng dạy học khác.

Mặc dù chuyến đi đã cho phép Tolstoi thu hoạch được nhiều điều bổ ích, song hệ thống giáo dục của Tây Âu thời đó cũng đem lại cho ông những ấn tượng hết sức nặng nề. “Thật khủng khiếp - Tolstoi viết trong nhật ký sau lần đến thăm một trường học ở Đức - Những lời cầu nguyện thuộc lòng cho đức vua lại được thốt ra từ những đứa trẻ khiếp nhược và ốm yếu vì kỷ luật” (Toàn tập, t.48, tr. 26). Còn trong bài *Về học vấn phổ thông*, ông cho biết: “Tôi có thể viết cả một loạt sách về sự phản giáo dục mà tôi đã chứng kiến tại các trường học của Pháp, Thụy Sĩ và Đức” (Toàn tập, t.8, tr. 18).

Về nước, Tolstoi cho mở một loạt trường học tại Iasnaia Poliana và các vùng phụ cận để dạy học miễn phí cho tất cả con em nông dân trong vùng bằng một hệ thống giáo dục có rất nhiều điểm mới. Bút ký *Trường học Iasnaia Poliana vào tháng mười một và mười hai 1862* của Tolstoi miêu tả rất sinh động về ngôi trường này. Chắc hẳn ông đã cố tình đặt nhan đề bài báo giống như nhan đề các truyện ký nổi tiếng trước đó của mình về việc phòng thủ Svastopon để nhấn mạnh rằng: đây là cuộc chiến đấu đang diễn ra trên mặt trận chủ yếu nhất⁽²⁾.

3. Trong định hướng của mình, Tolstoi trước hết nhấn mạnh đến mối quan hệ gắn bó chặt chẽ giữa nhà trường và xã hội, theo đó nhiệm vụ chủ yếu của dạy học là cung cấp những kiến thức và kỹ năng cần thiết nhất để có thể trực tiếp giúp đỡ học sinh trong thực tiễn lao động và sinh hoạt của nông thôn Nga. Do vậy, nếu như vào thời đó, các trường làng của Nga chỉ đơn thuần dạy trẻ em tập viết, tập đếm và đọc kinh thì tại các trường của Tolstoi, học sinh còn được học thêm văn học, lịch sử, địa lý, vật lý, thực vật v.v. Đặc biệt ông còn đưa vào chương trình dạy học cả môn *đạc điền* (phép đo ruộng đất) - là môn học mà Tolstoi cho là rất bổ ích đối với các nông dân tương lai. Ông lập ra các lớp học nghề và dạy trẻ trồng cây trên

mảnh đất ông dành riêng cho nhà trường. Ông dạy trẻ những kỹ năng sống và hành vi ứng xử cần thiết thông qua những tình huống, những hình thức trao đổi, bàn luận về những sự kiện xảy ra hằng ngày mà trẻ quan sát được v.v.

Trong quá trình dạy học, Tolstoi cố gắng vận dụng tối đa các đồ dùng dạy học, nhất là trong những giờ vật lý, thực vật, hoá học v.v. Mô tả về lớp học của mình, ông tự hào cho biết: “Trên nền nhà và quanh bốn bức tường đều bày kín những mẫu đất đá, những tiêu bản bướm, hoa, cỏ, xương động vật cùng những dụng cụ thí nghiệm” (Toàn tập, t.60, tr. 405). Học sinh của Tolstoi rất hứng thú khi qua các giờ vật lý được làm quen với những thí nghiệm đơn giản về điện trường, từ trường. Chính những bài học cụ thể này đã góp phần quan trọng giúp học sinh xua tan trong nhận thức của mình bao mê tín dị đoan, bao quan niệm lệch lạc về tự nhiên vốn đã và đang đè nặng lên nông thôn Nga thời đó.

Đối với Tolstoi, khả năng sáng tạo của quần chúng là vô tận, và dạy học chính là để “cứu vớt những Puskin, những Lomonosov còn đang chìm khuất trong nhân dân” (Toàn tập, t.62, tr. 130). Do vậy, một trong những nhiệm vụ quan trọng hàng đầu của nhà trường, theo Tolstoi, là phát huy khả năng sáng tạo của học sinh. “Nếu trong trường, học sinh tự mình không học được cách sáng tạo thì trong cuộc sống - ông khẳng định - chúng cũng chỉ có thể bắt chước hay sao chép mà thôi” (Toàn tập, t.8, tr. 118).

Hướng đến mục tiêu phát huy khả năng sáng tạo cho học sinh, Tolstoi luôn quan tâm tới việc rèn luyện, bồi dưỡng cho trẻ em kỹ năng quan sát và nắm bắt những chi tiết của cuộc sống hiện thực, cũng như kỹ năng miêu tả và phân tích các trạng thái tình cảm, cảm xúc, ấn tượng trong tâm hồn con người. Nhiệm vụ này được Tolstoi triển khai một

cách toàn diện qua nhiều môn học, trong đó đặc biệt là môn làm văn. Rất nhiều nhận xét, phán đoán giản dị và chân thực của học sinh đã khiến Tolstoi thật sự ngạc nhiên; và ông phải tự hỏi mình qua bài báo nổi tiếng viết năm 1862: *Ai học viết ở ai? Trẻ em nông thôn học ở chúng ta hay chúng ta học ở trẻ em nông thôn?* Khi xuất bản các phụ trương của tạp chí giáo dục “Iasnaia Poliana”, ngoài các tác phẩm văn học được chính thức đưa vào chương trình giảng dạy, Tolstoi còn chọn in cả những bài văn xuất sắc nhất của học sinh trường Iasnaia Poliana. Và để khích lệ các em tích cực hơn nữa trên bước đường sáng tạo của mình, những bài viết này sau đó còn được ông xuất bản thành một cuốn sách riêng với nhan đề *Chim xanh*.

Theo quan niệm của Tolstoi, nền tảng của quá trình dạy học chính là sự quan tâm đầy đủ đến học sinh với tư cách là những cá thể, đồng thời ông coi việc tôn trọng hứng thú sinh động, giữ gìn trạng thái tâm lý tự nhiên và bảo đảm cho học sinh quyền tự do tuyệt đối trong học tập chính là những nguyên tắc cơ bản của mọi hoạt động sư phạm. Ở đây, học sinh tuy là đối tượng tiếp nhận tri thức từ người thầy nhưng đồng thời cũng đóng vai trò chủ động trong quá trình lĩnh hội tri thức. Người thầy có trách nhiệm đánh thức và phát triển hứng thú học tập của học sinh chứ không phải là cưỡng bức học sinh học những gì mà chúng không muốn. “Những giám thị và giám hiệu tốt nhất - Tolstoi viết - chính là những người cho phép học sinh được học và quản lý mình theo ý muốn một cách tự do nhất” (Toàn tập, t.8, tr. 36). Nói cách khác, theo quan niệm của Tolstoi, kỷ luật trong quá trình giáo dục cần phải được thay thế bằng việc sáng tạo tinh thần tự giác, siêng năng trên cơ sở tâm lý và khả năng tự nhiên của trẻ. Do vậy, tại Iasnaia Poliana, “Trẻ em đến trường không phải mang sách vở gì cả. Bài tập về nhà cũng không có. Hơn thế nữa, không chỉ

không phải mang cái gì trên tay mà chúng cũng không phải mang cái gì trong đầu. Chúng chỉ mang bản thân mình đến trường với tất cả khả năng tiếp thu tự nhiên và vững tin rằng hôm nay ở trường cũng vui tươi y như hôm qua” (dẫn theo Phạm Thị Phương, 2010, tr. 170).

Hoàn toàn khác với không khí gò bó trong các trường học của Nga thời bấy giờ, trong các ngôi trường của mình, Tolstoi chủ trương loại bỏ tất cả những đòi hỏi có tính chất bắt buộc về tổ chức như kỷ luật, thời khóa biểu, thời gian biểu, kiểm tra v.v. và cố gắng thực hiện mọi hoạt động dạy học chỉ trên cơ sở phát triển tình cảm và hứng thú tự do của học sinh đối với nội dung học mà thôi. Chẳng hạn, các lớp học của Tolstoi đều không có chỗ ngồi cố định cho học sinh; thời khóa biểu ở trường Iasnai Poliana là từ 8 đến 12 giờ sáng, sau đó tiếp tục từ 3 đến 6 giờ chiều nhưng trên thực tế, buổi học sáng thường kéo dài đến tận 2 giờ chiều “bởi vì không thể nói bọn trẻ rời khỏi trường đúng giờ được - chúng luôn yêu cầu được học nữa” (Toàn tập, t.60, tr. 405).

Với quan niệm “dạy học là một nghệ thuật cho nên không thể có sự hoàn hảo tuyệt đối mà chỉ có sự phát triển và hoàn thiện không ngừng” (Toàn tập, t.8, tr. 145 - 146), phương pháp giáo dục của Tolstoi đòi hỏi rất cao ở người thầy. Người thầy không chỉ có chuyên môn nghiệp vụ giỏi mà còn phải có lòng yêu người, yêu nghề, có bản lĩnh sư phạm vững vàng để chủ động tổ chức giờ học một cách tự nhiên, sinh động nhất. Đối với Tolstoi, “giáo viên các trường phổ thông cơ sở cũng phải thuộc lớp người có học vấn cao nhất ở Nga, tức cũng phải tốt nghiệp đại học” (Toàn tập, t.8, tr. 388); “càng ít hiểu biết, ít quý trọng môn dạy của mình bao nhiêu, giáo viên càng cần đến sự khắc nghiệt và cưỡng bách bấy nhiêu; ngược lại, càng hiểu biết và quý trọng môn dạy bao nhiêu, công việc của giáo viên càng tự nhiên

và tự do bấy nhiêu” (Toàn tập, t.8, tr. 145 - 146); và “Giáo dục mãi mãi là một công việc khó khăn và phức tạp chừng nào mà chúng ta không chịu tự giáo dục mình nhưng cứ đòi giáo dục trẻ em” (dẫn theo Phạm Thị Phương, 2010, tr. 172).

Không chỉ là người thầy trên lớp, Tolstoi còn yêu cầu giáo viên phải thực sự trở thành người bạn của trẻ em, hiểu biết sâu sắc tâm lý lứa tuổi và hòa đồng cùng với trẻ ở mọi hoạt động trong và ngoài nhà trường. Ông đánh giá rất cao các hoạt động ngoại khóa bởi vì “Mặc dù trong trường cũng có tự do nhưng bên ngoài trường, với thiên nhiên, giữa giáo viên và học sinh sẽ thiết lập được những quan hệ mới tự do hơn, giản dị hơn, thân mật hơn là những quan hệ vốn được nhà trường coi là chuẩn mực” (Toàn tập, t.8, tr. 43). Bản thân Tolstoi cũng thường xuyên tham gia vào các trò chơi của trẻ em trong những giờ giải lao hoặc cùng các em tổ chức những lễ hội, những chuyến dã ngoại phục vụ học tập.

Tolstoi hết sức quan tâm đến việc giáo dục cho học sinh lòng yêu nước, tinh thần tự hào dân tộc qua các giờ lịch sử và những câu chuyện xúc động, hấp dẫn về cuộc chiến tranh giữ nước vĩ đại của nhân dân Nga năm 1812, về pháo đài Sevastopon đau thương mà anh dũng, về Kavkaz, v.v. Đồng thời ông cũng định hướng để học sinh tìm hiểu và bước đầu hình thành những quan niệm về đạo đức, nhân cách, những khát vọng về hạnh phúc, tự do, những chuẩn mực về niềm tin, nghệ thuật, v.v. “Chúng tôi đã trao đổi với nhau tất cả những gì có thể - ông viết - về lợi ích, về cái đẹp mang tính tạo hình và cái đẹp mang tính đạo đức” (Toàn tập, t.8, tr. 47).

Rèn luyện thể lực cho học sinh cũng là một nội dung dạy học quan trọng của Tolstoi. Hầu như ngày nào, ông cũng cùng bọn trẻ tập thể dục. Trường Iasnai Poliana có hẳn một phòng thể thao rộng với đầy đủ xà đơn,

xà kép, ngựa gỗ, cầu thăng bằng v.v. đích thân nhà văn dạy thể dục cho các em, và ông trực tiếp làm mẫu ngay cả đối với những bài tập khó nhất.

Cùng với việc mở trường, xây dựng chương trình và trực tiếp tham gia giảng dạy, Tolstoi còn xuất bản tạp chí giáo dục mang tên “Iasnaia Poliana” để có điều kiện phát biểu và phát triển một cách hệ thống những lý luận cơ bản trong học thuyết giáo dục của mình. “Tạp chí của chúng tôi - ông viết - phải là bước khởi đầu để tiến đến học vấn nhân dân, một sự nghiệp còn chưa bắt đầu ở Nga. Tuy nhân dân đã thoát khỏi nạn mù chữ nhưng điều đó không có nghĩa là đã có học vấn” (Toàn tập, t.8, tr. 393). Đọc lướt qua tiêu đề một số bài báo mà Tolstoi công bố trên tạp chí như *Về học vấn phổ thông, Đề cương kế hoạch chung xây dựng các trường học phổ thông, Dự thảo quy chế trường học, Giáo dục và học vấn, Về các phương pháp dạy học cơ bản, Tiến bộ và định nghĩa của học vấn*, v.v. ta thấy ông đã quan tâm tới hầu hết những vấn đề cơ bản nhất của giáo dục học và thực sự muốn làm một cuộc cách mạng triệt để trong lĩnh vực này trên cả hai phương diện thực tiễn và lý luận. Tuy nhiên, công trình có ý nghĩa to lớn nhất đối với giáo dục của Tolstoi lại là bộ sách có tiêu đề khiêm tốn nhất: *Sách vỡ lòng*. Khởi sự ngay sau khi vừa hoàn thành thiên tiểu thuyết vĩ đại *Chiến tranh và hoà bình* nhưng mãi đến năm 1872 mới được xuất bản, *Sách vỡ lòng* là sự tổng kết quá trình hơn mười năm hoạt động giáo dục của Tolstoi. Để biên soạn bộ sách này, ông cho biết: “cần phải có kiến thức về văn học Ả Rập, Ấn Độ, Hi Lạp, kiến thức về tự nhiên, thiên văn, địa lý, cần phải nghiêm túc về ngôn ngữ; tất cả để đạt đến cái đẹp, cái ngắn gọn, giản dị và nhất là cái rõ ràng” (Toàn tập, t.61, tr. 213). Trong sách, ngoài một số truyện tự sáng tác, Tolstoi chủ yếu lựa chọn từ kho tàng cổ tích, ngụ ngôn của nhiều dân tộc trên thế giới những tác

phẩm điển hình và biên soạn lại thành những mẫu truyện giản dị về hình thức, trong sáng về nội dung, rất phù hợp với nhận thức và tâm lý lứa tuổi trẻ em. Theo I.I. Doletskaja: “Khi dịch các truyện ngụ ngôn của Ezop, Tolstoi trước hết đọc bản thảo cho học sinh của mình nghe rồi yêu cầu chúng kể lại, dựa vào những lời kể đó, ông mới tiến hành sửa chữa hoàn chỉnh bản dịch” (I.I. Doletskaja, 1977, tr. 19) Về bộ sách này, Tônxtôi đã viết trong thư gửi con gái yêu của mình: “Có thể nói, đối với ba, công trình dài hơi này là một khó khăn cực lớn... viết xong *Sách vỡ lòng*, ba đã có thể thanh thản nhắm mắt” (Toàn tập, t.61, tr. 269).

4. Thực tiễn dạy học trong nhà trường của Tolstoi quả thật đã đem lại những hiệu quả cụ thể cho hàng trăm trẻ em nông thôn vùng Iasnaia Poliana. Nhớ về những ngày tháng ấy, V.Morozov, một trong những học sinh trưởng thành dưới mái trường Tolstoi, đã xúc động viết: “Mọi ý nguyện, khát vọng của ông đã khích lệ chúng tôi và chấp cánh cho tâm hồn chúng tôi lớn lên từng ngày” (dẫn theo Irina Gryzlova, 1974, tr. 65). Mặc dù vậy, bên cạnh những đóng góp tích cực vào sự phát triển chung của khoa học giáo dục Nga, lý luận dạy học của Tolstoi cũng bộc lộ khá nhiều sai lầm và mâu thuẫn, đặc biệt nhất là nó có nhiều điểm trái ngược với những tư tưởng cách mạng tiến bộ của thời đại.

Trong bài *Về học vấn phổ thông* in trên số đầu của tạp chí “Iasnaia Poliana”, Tolstoi phê phán kịch liệt nền giáo dục ngột ngạt, quan liêu, kinh viện đang ngự trị trong các nhà trường Nga và Tây Âu, nhưng ông cũng khẳng định một cách thiếu căn cứ rằng: nhân dân chống lại nền giáo dục mà chính quyền đã ép buộc họ phải chấp nhận, rằng nhân dân chỉ cần nền giáo dục có quan hệ với quyền lợi thiết thân của họ, một nền giáo dục không vượt ngoài phạm vi sinh hoạt nông thôn và phù hợp với thế giới quan người

nông dân, rằng cần giải phóng triệt để giáo dục khỏi tầm kiểm soát của chính quyền v.v...

Tôn trọng hứng thú, tình cảm và tâm lý tự nhiên của trẻ em nông thôn là điểm rất mới và tích cực trong lý luận dạy học của Tolstoi, song thật khó mà chấp nhận được quan điểm của ông khi cho rằng sự tiếp thu, cũng như hứng thú và tâm lý của trẻ lại là chuẩn mực để đánh giá đúng - sai kết quả giáo dục, rằng cần rèn luyện và tổ chức học sinh không phải bằng kỷ luật mà bằng cách tự động tuân theo ý muốn bản năng của trẻ. Chính ở đây, chúng ta đã thấy thấp thoáng quan điểm “không dùng bạo lực”, chỉ cải tạo xã hội bằng cách mạng trong ý thức, khai sáng nhân loại bằng sự tự tu thiện của mỗi cá nhân .v.v. trong học thuyết đạo đức của Tolstoi. Thêm vào đó, khi bảo vệ quyền tự do tuyệt đối của học sinh, khi đòi hỏi phải dành cho học sinh quyền lựa chọn học cái gì và học hay không, ông đồng thời lại cho rằng chỉ có ngoại lệ đối với riêng vấn đề giáo dục tôn giáo; theo ông, giáo dục tôn giáo phải là bắt buộc vì “chân lý của nó thì không ai có thể nghi ngờ”. Với kết luận như vậy, Tolstoi quả nhiên đã chứng tỏ mình “là một địa chủ cuồng tín đạo Cơ đốc (...) muốn đem thay thế những giáo trưởng làm công chức cho Nhà nước bằng những giáo trưởng có đức tin, nghĩa là tuyên truyền cho chính sách ngu dân tinh vi nhất” (V.I. Lênin, 1977, tr. 196).

Đối với việc lựa chọn tài liệu học tập, Tolstoi cũng chủ yếu dựa vào trình độ cảm thụ trực tiếp của học sinh, ở đây là trẻ em nông thôn. Ông muốn dạy trẻ em chỉ những gì mà chúng hứng thú nhưng rõ ràng, hứng thú của những đứa trẻ sinh ra và lớn lên ở nông thôn Nga tầm tối và lạc hậu thời đó thì rất nghèo nàn, đơn điệu và không phát triển. Chẳng hạn, qua thực tế giảng dạy các tác phẩm của Puskin và Gogol, chính Tolstoi cũng nhận xét: “Sau *Robinson Crusoe*, tôi thử dạy truyện ngắn *Ông chủ*

hiệu đấm ma của Puskin nhưng không có sự giúp đỡ, học sinh chỉ có thể kể chút ít về tác phẩm này, và đối với chúng, *Ông chủ hiệu đấm ma* là một tác phẩm thật buồn tẻ. Tôi tiếp tục dạy thử *Đêm trước Giáng sinh* của Gogol. Khi tôi đọc, tác phẩm này có vẻ được học sinh, nhất là những học sinh lớn, ưa thích; song khi tôi để tác phẩm lại cho chúng tự đọc thì chúng chẳng hiểu gì cả. Thậm chí chúng cũng chẳng yêu cầu tôi dạy tiếp tác phẩm này nữa” (Toàn tập, t.8, tr. 59). Như vậy, bằng trình độ cảm thụ trực tiếp thô sơ và nông cạn của mình, trẻ em nông thôn Nga thời ấy khó mà hiểu và thích ngay được các tác phẩm sâu sắc của Puskin hay Gogol. Thế nhưng vấn đề khác thường ở đây là: từ những quan sát ấy, Tolstoi không rút ra kết luận về sự cần thiết phải nâng cao nhận thức văn hoá của trẻ em nông thôn lên trình độ hiểu được Puskin và Gogol. Ngược lại, ông cho rằng: một khi học sinh không chăm chú tìm hiểu các tác phẩm của Puskin và Gogol thì có nghĩa là chúng không cần đến các tác phẩm đó; và do vậy, không nhất thiết phải dạy để giúp chúng hiểu các tác phẩm đó. Theo Tolstoi: “Những cuốn sách duy nhất dễ hiểu và phù hợp với thị hiếu quần chúng là những cuốn sách được viết không phải là cho quần chúng mà là từ quần chúng, tức là những truyện cổ, tục ngữ, dân ca, truyền thuyết, thơ dân gian, câu đố, .v.v.” (Toàn tập, t.60, tr. 60).

5. Trong loạt bài viết nổi tiếng của mình về L.Tolstoi, V.I. Lênin với quan điểm biện chứng, lịch sử và khoa học đã phân tích một cách sáng suốt, tài tình tầm vóc vĩ đại, tính chất độc đáo và ý nghĩa thế giới sự nghiệp của Tolstoi; đồng thời cũng vạch rõ một cách xác đáng những mâu thuẫn và sai lầm trong học thuyết của Tolstoi. Theo Lênin: Tolstoi là “nhà phản kháng nhiệt liệt, nhà tố cáo hăng say, nhà phê bình vĩ đại” nhưng “lại tỏ ra không am hiểu gì về những nguyên nhân của

cuộc khủng hoảng đang lan tới nước Nga và về những phương sách để thoát khỏi cuộc khủng hoảng đó, chẳng khác gì một người nông dân thơ ngây thời gia trưởng, chứ không phải là một nhà văn có học vấn kiểu châu Âu” (V.I. Lênin, 1977, tr. 206). Chính vì thế mà “Học thuyết của Tolstoi hiển nhiên là không tưởng và, do nội dung của nó nên nó là một học thuyết phản động, theo nghĩa chính xác nhất và sâu sắc nhất của chữ đó. Nhưng tuyệt nhiên không nên vì thế mà kết luận rằng học thuyết đó không phải là xã hội chủ nghĩa, cũng không nên vì thế mà kết luận rằng nó không có những yếu tố phê phán có thể cung cấp những tài liệu quý báu cho việc giáo dục các giai cấp tiên tiến” (V.I. Lênin, 1977, tr. 237).

Được quy chiếu từ học thuyết không tưởng đó, những quan điểm giáo dục của Tolstoi hiển nhiên cũng có mặt mạnh, mặt yếu, hiển nhiên cũng có mâu thuẫn, sai lầm. Ý đồ của Tolstoi định làm một việc to lớn và mới mẻ ở Iasnaia Poliana đã không thành. Ông thấy được khả năng kì diệu của nhân dân, thực lòng muốn đem lại hạnh phúc và tri thức cho nhân dân nhưng ông lại không thể làm được điều đó

một khi vẫn khẳng định cho rằng cái gì thay đổi cuộc sống một cách có ý thức thì đều có hại bởi trạng thái tự nhiên của con người là vĩnh viễn. Tuy vậy, cống hiến của ông trong lĩnh vực giáo dục là điều không thể phủ nhận. N.K.Krupskaia, người vợ, người bạn chiến đấu thân thiết của Lênin, nhà hoạt động giáo dục xuất sắc của nước Nga Xô viết đã kết luận rất đúng: “Đối với Tolstoi, giáo dục không phải là một học thuyết cứng đờ mà là một sự nghiệp sinh động, phức tạp và luôn phát triển. Quả là Tolstoi đã giải quyết chưa đúng vấn đề này hay vấn đề khác nhưng ông đặt vấn đề không phải như một nhà chuyên môn hẹp mà như một công dân của đất nước. Không nghi ngờ gì nữa, ảnh hưởng của Tolstoi đã khắc một dấu ấn không phai mờ trong tư tưởng giáo dục Nga” (dẫn theo Irina Gryzlova, 1974, tr. 90).

Chú thích

(1) “Buổi sáng của một trang chủ”, trong L.N.Tônxtôi (1986), *Truyện chọn lọc*, NXB Cầu vồng, Matxcova, tr. 201.

(2) Trong thời gian tham gia chiến đấu ở Krym (1854 – 1855), L.N. Tolstoi đã viết ba truyện kí: *Xévaxtôpôn tháng chạp* (12/1854) *Xévaxtôpôn tháng năm* (5/1855), *Xévaxtôpôn tháng tám* (8/1855).

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. V. I. Lênin, “Các bài báo về L. N. Tônxtôi”, trong C. Mác - Ph. Ăngghen - V. I. Lênin (1977), *Về văn học và nghệ thuật*, Nxb. Văn học, H.
2. Nguyễn Trường Lịch (1982), *Lep Tônxtôi*, Nxb. Khoa học xã hội, H.
3. Phạm Thị Phương (2010), *Giáo trình lịch sử văn học Nga thế kỉ XIX*, Nxb. Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh.
4. V. Sclôpxki (1978), *Lep Tônxtôi*, 2 tập, Nxb. Văn hoá (Hoàng Oanh dịch), H.
5. И. И. Долетская (1977), “Первое знакомство с произведениями Л. Толстого в школе”, *Л. Н. Толстой в школе*, М.
6. Ирина Грызлова (1974), *Литературный музей Льва Толстого в Ясной Поляне*, Тула.
7. Н. Н. Скатов (1991), *История русской литературы XIX века (вторая половина)*, М.
8. Л. Н. Толстой (1928 - 1958), *Полн. собр. соч.* (юб. изд), 90 том, М. – Л.

Ngày nhận bài: 14/5/2015. Ngày biên tập xong: 24/7/2015. Duyệt đăng: 28/7/2015